

Təranə VERDİYEVA

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Gəncə Bölməsi

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3621-6666>

E-mail: tarana.verdiyeva.83@gmail.com

Ülviyyə İSMAYILOVA

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Gəncə Bölməsi

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-4865-1777>

E-mail: ulviyye.ismailova23@mail.ru

NİZAMİ GƏNCƏVİ İLƏ BAŞLAYAN XƏMSƏÇİLİK ƏNƏNƏSİ VƏ ƏLİŞİR NƏVAİ

Açar sözlər: Nizami Gəncəvi, Xəmsə, Əlişir Nəvai, Leyli və Məcnun, poema, üslub

Giriş

Azərbaycan bədii fikrinin inkişafında yeni, orijinal bir mərhələ təşkil edən Nizami Gəncəvi yaradıcılığı bəşəri ideyaları, fəlsəfi düşüncəsi, insan konsepsiyası, qadın obrazları, sevgi, məhəbbət xətti və bütövlükdə “Xəmsə”si ilə Azərbaycanı, doğma Gəncəsini bütün Şərqdə tanıtmış, dünya poeziyasında özünəməxsus yer tutmuşdur. Əsrlərdən bəri Nizamini özünə ustad hesab edən, yaradıcılığından bəhrələnən xələfləri və dahi şairin həyatını, əsərlərini tədqiq edən görkəmli nizamişünaslar onun haqqında bir sıra faktları araşdıraraq elm aləminə təqdim etmişlər. Bu araşdırmaların əsas qismi isə şairin böyük mübahisələrə səbəb olan milli mənsubiyyəti ilə bağlı olmuşdur. Ancaq həm Orta əsr mənbələrinə, o cümlədən Zəkəriyyə Qəzvini, Əbdürrəhman Cami, Dövlətsah Səmərqəndi və Əlişir Nəvai kimi müəlliflərin fikirlərinə, eynilə dahi şairin həyatını və yaradıcılığını tədqiq edən alimlərin araşdırmalarına görə Nizami Gəncəvi köklü bir gəncəli türk ailəsində doğulmuşdur. Həmin alimlərin əsas istinad yeri isə şairin məhz Gəncədə yaratdığı əsərləri olmuşdur. Bütün faktlar onun həm fiziki, həm də mədəni mühit olaraq Gəncə şəhəri ilə ayrılmaz bağlılığını göstərir. Nizami kimi dahi şəxsiyyətin Gəncədə yetişib parlaması da təsadüfi deyildir. Çünki Gəncə Nizamidən öncə də sözə, sənətə dəyər verilən yer olmuş və bu şəhərdə yaşayıb-yaradan ziyalı alimlərin fəaliyyəti daha sonralar dərin zəka sahiblərinin, böyük sənətkarların meydana gəlməsinə zəmin yaratmışdır [Verdiyeva, 2017, s. 98].

Əsas hissə

Nizami Gəncəvi poeziyası Yaxın və Orta Şərq bədii fikrində bənzərsiz və müstəsna bir hadisədir. Bu poeziya İslam dünyasında artıq mövcud olan mənəvi yüksəlişin ən kamil bədii ifadəsi kimi meydana çıxmış, din, elm və irfanı bir vəhdətdə birləşdirərək insan ruhunun dərinliklərinə nüfuz etmişdir. Nizami yaradıcılığı yalnız estetik baxımdan deyil, həm də ideya-fəlsəfi baxımdan zəngin bir irs olaraq qiymətləndirilir.

Nizami Gəncəvi dövrünün qabaqcıl düşüncəli, mütərəqqi fikirli ziyalı olmuşdur. O, Qurani-Kərimin hər bir ayəsini müqəddəs qanun kimi qəbul etmiş, Məhəmməd Peyğəmbəri isə Allahın göndərdiyi sonuncu elçi kimi ehtiramla vəsf etmişdir. Onun əsərlərində yalnız İslam dini deyil, eyni zamanda digər dinlərə və peyğəmbərlərə də hörmət nümayiş etdirilmiş, Adəmdən İsaya qədər peyğəmbərlər ehtiramla yad edilmişdir. Bu yanaşma onun tolerant və universal dünya görüşünün göstəricisidir.

Şairin əsərlərində dini mövzularla yanaşı, fəlsəfə, astronomiya, həndəsə, məntiq, tarix, əfsanələr və ilahiyyat kimi müxtəlif sahələrə də geniş yer verilir. Bu, Nizaminin çoxşaxəli

elmi biliklərə malik olduğunu və əsərlərini zəngin intellektual baza üzərində qurduğunu göstərir.

Nizami Gəncəvi ilk yaradıcılığına lirika nümunələri ilə – rübabi şeirlərlə başlasa da, daha sonra qəzəl, məsnəvi və poemalar üzərində çalışmış və “Xəmsə” adlı beşlik ilə klassik Şərq ədəbiyyatında yeni bir ədəbi məktəb yaratmışdır. O, xəmsəçilik ənənəsinin əsasını qoymuş, forma və məzmunca zəngin poetik sistem formalaşdırmışdır. Nizamidən sonra Yaxın və Orta Şərqdə bir çox sənətkarlar onun yolu ilə getmiş, xəmsə yazmaq ədəbi ənənəyə çevrilmişdir. Bu ənənə təkcə xəmsəçiliklə məhdudlaşmamış, bütövlükdə Nizami Gəncəvi irsinin mövzu, ideya və obrazlar sisteminə müraciət formasında da geniş yayılmışdır. Nizamidən sonra eləcə Şərq xalqları ədəbiyyatında XIII-XX əsrlər aralığında dahi Azərbaycan şairinin mövzuları əsasında 300-ə yaxın yazarın 600-dən çox əsəri meydana gəlmişdir. Görkəmli Azərbaycan şərqşünası Qəzənfər Əliyev özünün “Şərq xalqları ədəbiyyatında Nizaminin mövzu və süjetləri” monoqrafiyasında bu barədə yazır: “Bütün toplanan və bu işə yerləşdirilən materiallar yalnız Şərq xalqları arasındakı mədəni əlaqələrin deyil, həm də güclü humanist ideyalarla zəngin dahi Azərbaycan şairi və filosofu Nizami Gəncəvinin ədəbi irsinin əsrlər boyu müxtəlif xalqların mənəvi yaxınlaşmasına səbəb olmasının göstəricisidir” [Aliev, 1985, s. 27].

“Xəmsə”yə daxil olan hər bir əsər spesifik mövzu, janr və süjet xəttinə malikdir. Bu əsərlərdə həm əfsanəvi, həm də tarixi qəhrəmanlar vasitəsilə dövrün cəmiyyətinə, insan psixologiyasına və sosial münasibətlərə dair dərin fikirlər ifadə olunmuşdur.

Nizami öz əsərlərində pak məhəbbətə səcdə edən fədakar aşiqləri, hakimiyyət ehtirası ilə qılınc çəkən zalım hökmdarları, acgöz və xüdpəsənd tüfeyliləri, xalqın rifahı naminə çalışan zəhmətkeş insanları, zəkası və bacarığı ilə hökmdarlara dərs verən qadınları ustalıqla təsvir etmişdir. Bu obrazlar vasitəsilə müəllif insanın daxili aləmini və cəmiyyətlə münasibətlərini dərinlən təhlil etmiş, nəticədə bəşər mədəniyyətinə insanşünaslıq istiqamətində mühüm töhfələr vermişdir.

Nizami Gəncəvi yaradıcılığı yalnız Şərq deyil, dünya ədəbiyyatında əhəmiyyətli yer tutur. Onun poetik irsi dərin fəlsəfi məzmunu, zəngin bədii dili və yüksək insani idealları ilə seçilir. O, öz dövrünün ədəbi-mədəni mühitinə mühüm təsir göstərmiş, xəmsəçilik məktəbi vasitəsilə gələcək nəsillərə böyük ədəbi yol açmışdır. Nizaminin yaradıcılığının əsas qayəsi insanı anlamaq, onu tərbiyə etmək və kamilliyə doğru yönəltmək olmuşdur. Bu isə onun poeziyasını bütün zamanlar üçün aktuallaşdırır.

Nizami Gəncəvi ilə başlayan “Xəmsəçilik” ədəbi ənənəsi sonrakı dövrlərdə klassik Şərq poeziyasının inkişafında xüsusi mərhələ təşkil etmişdir. Bu ənənənin davamçıları arasında Əmir Xosrov Dəhləvi, Əbdürrəhman Cami və Əlişir Nəvai xüsusilə seçilirlər. Bu üç böyük sənətkar xəmsə janrında yazdıqları əsərlərlə dünya ədəbiyyatı tarixində özlərinə möhkəm yer qazanmışlar. Onların uğurları, şübhəsiz ki, Nizami poeziyasından ilham almaqları, lakin eyni zamanda onun ideyalarını yaradıcı şəkildə inkişaf etdirməklə bağlıdır [Yusifli, 1990, s. 3].

Nizami Gəncəvinin milli mənsubiyyəti və onun klassik Şərq ədəbiyyatındakı mövqeyi ilə bağlı müasir elmi araşdırmalar müxtəlif yanaşmalarla zəngindir. Bu kontekstdə onun türklüyü məsələsi, xüsusilə də klassik türk ədəbiyyatına təsiri, akademik müstəvidə geniş müzakirə olunan məsələlərdən biridir. Bu müzakirələrin mühüm istiqamətlərindən biri də Nizami irsinin Əlişir Nəvai kimi böyük klassiklərə təsiri və onların bu irsə münasibətidir.

Nizami Gəncəvinin klassik türk ədəbiyyatına, xüsusilə Əlişir Nəvai yaradıcılığına təsiri həm tematik, həm də ideoloji-estetik səviyyədə əhəmiyyətlidir. Nəvai Nizamiyə təkcə bədii örnək kimi baxmamış, onun şəxsiyyətinə, sənətkar mövqeyinə və dünya görüşünə dərin ehtiram bəsləmişdir. Bu münasibət yalnız ədəbi nəzirəçilik deyil, həm də bir sənət məktəbinə

sədaqət və yaradıcı inkişaf nümunəsidir. Nizami və Nəvai arasında qurulan bu mənəvi körpü klassik Şərq poeziyasının möhtəşəmliyinin və çoxşaxəli təbiətinin bariz nümunəsidir.

Əlişir Nəvai də Nizami yaradıcılığını yüksək dəyərləndirmiş, onu klassik şeirin kamil nümunəsi kimi qiymətləndirmiş və eyni zamanda türk xəmsəçiliyində yeniliklər aparmağa cəhd göstərmişdir. Özünün qeyd etdiyi kimi, Nizami ilə bədii yaradıcılıqda yarışmaq “fil ilə pəncələşmək” kimidir – yəni mümkünsüz bir iddiadır. Nəvaiyə görə, Nizami poeziyasının ölçüsü yalnız göylərlə, çəkisi isə yalnız yer kürəsi qədər bir ölçü vahidi ilə müəyyən oluna bilər [Səfərli, 1992, s. 11–12].

Nəvai Nizamidən yalnız təsirlənməmiş, eyni zamanda onu “söz və sənət bilicisi” kimi təqdim edərək, özünü onun davamçısı hesab etmişdir. Nəvainin özünün də qeyd etdiyi kimi, o, Nizaminin mövzularını **türk dilində** işləməkdən fəxr duyurdu və bu, onun yaradıcılığında dil və milli kimlik məsələlərinin necə mühüm yer tutduğunu göstərir [Allahverdiyeva, 2020, s. 80–85].

Əlişir Nəvai türk dilinin kamil sənət əsərləri yaratmaq gücünə malik olduğunu, onun gözəl şeir dili kimi geniş imkanlara sahibliyini bədii nümunələrlə sübuta yetirmişdir. Şair bu fikrini yalnız nəzəri deyil, misilsiz poetik əsərləri ilə də sübut edərək, türk şairlərinə ilham mənbəyi olmuş, onları ana dilində yazıb yaratmağa ruhlandırılmışdır [Araslı, 2020, s. 38–46]. Onun yaradıcılığı türk ədəbiyyatında milli özünüdərk, dil və estetik dəyərlərin təbliği baxımından mühüm mərhələ sayılır. Bu baxımdan Nəvai yalnız Nizaminin təsiri altında yazmamış, eyni zamanda türk ədəbi dilinin gücünü nümayiş etdirmək üçün böyük ustadın ideyalarını doğma dildə davam etdirməyə çalışmışdır.

Əmir Əlişir Nəvai – yalnız özbək ədəbiyyatının deyil, ümumən türk-müsəlman mədəniyyətinin böyük simalarından biri kimi Azərbaycan ədəbi irsi ilə sıx bağlı olmuşdur. O, Nizami ilə yanaşı, Xaqani, Marağalı Əşrəf, Şah Qasım kimi Azərbaycan klassiklərindən bəhrələnmiş, onların sənət məktəbindən ilham almışdır. Nəvai həmçinin Azərbaycan ədəbiyyatına təsir göstərmiş, Məhəmməd Füzuli kimi klassiklərin onunla polemikaya girərək bəzi şeirlərinə cavab yazmalarına səbəb olmuşdur.

Nəvai öz yaradıcılığında türk dilində yazdığı əsərlərdə “Nəvai”, fars dilində yazdıqlarında isə “Fani” təxəllüsündən istifadə etmişdir. Bu təxəllüslər onun çoxdilli və çoxşaxəli ədəbi kimliyini əks etdirir.

Əlişir Nəvai “Xəmsə” toplusuna aşağıdakı poemaları daxil etmişdir:

“Heyrət ül-əbrar”,
“Fərhad və Şirin”,
“Leyli və Məcnun”,
“Yeddi səyyar”,
“İsgəndər səddi”.

Qeyd edək ki, Əlişir Nəvai “Xəmsə” toplusunu Nizami Gəncəvinin “Beşliy”inə cavab olaraq yazıb. Lakin bununla belə Almaz Ülvü Binnətovanın məqaləsindəki qeydə də əsasən özbək şairi “Xəmsə”sinə daxil etdiyi ilk poemasını Nizami Gəncəvinin “Sirlər xəzinə”sinə, ikincini Əmir Xosrov Dəhləvinin “Xosrov və Şirin”inə, üçüncü əsərini Xoca Kirmaninin “Gövhərnəmə”sinə, dördüncünü Əşrəf Marağayinin “Yeddi mələy”inə və son poemasını “Əbdürrəhman Caminin “İsgəndərnəmə”sinə nəzirə yazmışdır [Ülvü, 2017, s. 20]. Onun əsərləri Nizaminin təsiri ilə formalaşsa da, həm məzmun, həm də forma baxımından yeni cəhətlər nümayiş etdirir.

Klassik Şərq poeziyasında sevgi və insan hisslərinin bədii ifadəsi mühüm yer tutur. Bu baxımdan “Leyli və Məcnun” mövzusu xüsusilə diqqət çəkir. Ən kamil və poetik nümunələr isə Nizami Gəncəvi və Əlişir Nəvai tərəfindən yaradılmışdır.

Məqalənin əsas tədqiqat obyekti təşkil edən Nizami Gəncəvi və Əlişir Nəvainin “Leyli və Məcnun” əsərləri, klassik ərəb məhəbbət əfsanəsi əsasında formalaşmış, lakin fərqli

dövrələrin, dillərin və ideoloji yönümlərin məhsulu olaraq fərqli sənət nümunələri kimi meydana çıxmışdır.

Hər iki şairin əsərlərində başlıca ideya – cismani eşqdən ilahi eşqə yüksəliş, cəmiyyətin sərt qaydalarına qarşı çıxış, aşiqlərin fədakarlığı və mənəvi iztirabıdır. Leyli və Məcnunun sevgisi ailə qadağaları və sosial maneələrlə üz-üzə qalaraq sonda faciə ilə nəticələnir. Bu faciə isə əsərlərin bədii-fəlsəfi dərinliyini artıran əsas elementlərdən birinə çevrilir.

Əsərlərin ümumi xüsusiyyətləri ilə tanış olarkən oxuyuruq ki, Nizami Gəncəvinin “Leyli və Məcnun”u 1188-ci ildə yazılmış və onun “Xəmsə”sinin üçüncü poemasıdır. Təxminən 4600 beytdən ibarət bu əsər fars dilində qələmə alınmışdır. Əlişir Nəvainin eyni adlı əsəri isə 1484-cü ildə yazılmış və “Xəmsə”sinin üçüncü poeması kimi təqdim olunmuşdur. 3600 beytdən ibarət bu məsnəvi isə çiğatay türkcəsində yazılmışdır.

Nizami fars dilində yazmaqla klassik Şərq poeziyasının ədəbi-estetik zirvəsinə çatmışdır. Əlişir Nəvai isə bu ənənəni türkcə davam etdirməklə türk dilinin bədii potensialını nümayiş etdirmiş, klassik türk poeziyasında yeni mərhələnin əsasını qoymuşdur. Nəvai bu əsərində yalnız “Leyli və Məcnun”un mövzusunı deyil, onun ideya-fəlsəfi mahiyyətini də öz doğma dilində ifadə etməklə yenilikçi yanaşma sərgiləmişdir.

Hər iki sənətkar “Leyli və Məcnun”u sırf romantik sevgi hekayəsi kimi deyil, ictimai-siyasi, dini-fəlsəfi və mənəvi dəyərlər sisteminin bir təzahürü kimi təqdim etmişlər. Nizamidə bu sevgi əbədlilik, tale və iradənin qarşıdurması kontekstində təqdim olunursa, Nəvaidə bir qədər daha sosial-fəlsəfi məna kəsb edir. Onun “Leyli və Məcnun”u yalnız bir eşq dastanı deyil, həm də türk ruhunun, dilinin və düşüncə tərzinin poetik ifadəsidir.

Əsərlərin poetik üslub və obrazlar sisteminə diqqət yetirsək görərik ki, Nizami Gəncəvi əsərində lirizm, təbiət və mənəvi aləmin təsvirinə, mistik fəlsəfi fikirlərə üstünlük verir. Onun poetik dili yüksək bədii-estetik zövqlə zənginləşmiş, obrazlar isə daha çox ideallaşdırılmış şəkildə təqdim olunmuşdur. Nizami Gəncəvinin “Leyli və Məcnun” əsərində eşq əsas götürülüb – Allaha çatmanın yolu kimi qəbul edilir. Məcnun burada sufi aşiq kimi təsvir olunur – öz mənliyindən keçərək kamil insan mərhələsinə yüksəlir. Onun dünyadan təcrid olunması ilahi eşqə çatmanın simvolik göstəricisidir. Leyli isə daha çox mistik gözəlliyin və ölçətmazlığın təcəssümü kimi təqdim edilir.

Əksinə, Əlişir Nəvai əsərində daha realist və sosial mövqə sərgiləmiş, xalq dilinə yaxın üslub nümayiş etdirmişdir. O, daha çox ictimai ədalətsizlik, sevgidə azadlıq, cəmiyyətin sərt qanunları və qadının cəmiyyətdəki rolu kimi məsələlərə diqqət yetirmişdir. Nəvainin Məcnunu yalnız eşqin deyil, eyni zamanda ictimai ədalətsizliyin qurbanı kimi təqdim olunur. O, toplumun qəlibləşmiş dəyərlərinə qarşı çıxan, fəal bir gənc obrazıdır. Leyli isə Nizamidən fərqli olaraq daha insani, duyğusal və fəal xarakterə malikdir. O, sevgi qarşısında passiv deyil, mübarizə aparan, hisslərini ifadə edən və hadisələrin gedişinə təsir edə bilən bir şəxsiyyət kimi təqdim olunur.

Əsərlərin fəlsəfi və sosial yanaşma kontekstindən tədqiqi bunu deməyə imkan verir ki, Nizamidə Məcnunun iztirabı – onun mənəvi yüksəlişinin mərhələsidir. Sufi ideyaları, insanın ruhani təkamülü və kainatla vəhdəti şairin əsas fəlsəfi yanaşma istiqamətlərini təşkil edir. Nəvainin əsərində isə Leyli obrazı vasitəsilə qadının yalnız passiv bir sevgi obyektı deyil, həm də cəmiyyətdə söz haqqı olan, hissləri və mövqeyi ilə fərqlənən bir varlıq kimi təqdim edilməsi mühüm fərq yaradır.

Nəticə

Nizami Gəncəvi və Əlişir Nəvai arasında olan ədəbi-estetik əlaqələr, xüsusilə “Leyli və Məcnun” poemaları kontekstində, klassik Şərq poeziyasında bənzərsiz bir yaradıcılıq və ideya vəhdətinin nümunəsidir. Hər iki sənətkar bu mövzunu öz fərdi poetik baxışları ilə təqdim

etmiş, universal insan dəyərlərini bədii sözlə ifadə edərək, ədəbiyyat tarixində ölməz abidələr yaratmışlar.

Nizami Gəncəvi və Əlişir Nəvai tərəfindən qələmə alınmış “Leyli və Məcnun” poemaları hər nə qədər eyni süjet xəttinə əsaslansa da, dil, mədəni mühit, ideoloji baxışlar və estetik mövqelər baxımından bir-birindən fərqlənir. Nizami daha çox mistik-fəlsəfi, Əlişir Nəvai isə realist və sosial yönümlü bir təqdimat sərgiləmişdir. Bu fərqlər əsərlərin zənginliyini artırmaqla yanaşı, onların klassik Şərq poeziyasında tutduğu mövqeyin əhəmiyyətini də gücləndirir.

Əlişir Nəvai Nizamiyə hörmətlə yanaşmış, onu “poeziyanın fil”i, əsərlərini isə “dəniz” kimi dəyərləndirmişdir. Bu münasibət yalnız ədəbi nəzirəçilik deyil, həm də mənəvi davamlılıq, sənətə və dilə xidmət nümunəsidir. Nizaminin başladığı xəmsəçilik məktəbi Nəvai ilə bədii və ideoloji baxımdan daha da zənginləşmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Allahverdiyeva, Z. Əlişir Nəvai yaradıcılığında Nizami Gəncəvi şəxsiyyətinə baxış. Bakı: *Müqayisəli ədəbiyyatşünaslıq*, №1, 2020. s. 80–85.
2. Araslı, N. Nizami ənənələrinin türk ədəbiyyatında yayılmasında Əlişir Nəvainin rolu. Bakı: *Müqayisəli ədəbiyyatşünaslıq*, №1, 2020. s. 38–46.
3. Gəncəvi, N. Leyli və Məcnun. Bakı: Lider nəşriyyatı, 2004. 288 s.
4. Nəvai, Ə. Xəmsəyi-Əmir Əlişir Nəvai. Daşkənd: 1905. 508 səh.
5. Səfərli, Ə. *Müdrəklik zirvəsi: Nizami – 850* (məqalələr toplusu) Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı. 1992. 368 səh.
6. Ülvi, Almaz. Əlişir Nəvai və onun ədəbi xəzinəsinin inciləri. “Əlişir Nəvai və Azərbaycan ədəbiyyatı” mövzusunda Beynəlxalq elmi konfransın materialları. Bakı: Elm və təhsil, 2017. s.18-30
7. Verdiyeva T. Nizami Gəncəvi Xəmsəsində Gəncə. Bakı: Risalə. Araşdırmalar toplusu, 2017, 1(13), s.94-103.
8. Yusifli, X. Nəvai Nizami haqqında. “Gəncənin səsi” qəzeti. Gəncə: 9 iyun 1990. Səh.3
9. Алиев, Г.Ю. Темы и сюжеты Низами в литературах народов Востока. Москва: Наука, 1985. 333 стр.

Тарана ВЕРДИЕВА
Доктор философии по филологии
Ульвия ИСМАИЛОВА

ТРАДИЦИЯ «ХАМСЫ», ОСНОВАННАЯ НИЗАМИ ГЯНДЖЕВИ, И АЛИШЕР НАВОИ *РЕЗЮМЕ*

Ключевые слова: Низами Гянджеви, «Хамса», Алишер Навои, «Лейли и Меджнун», поэма, стиль

В статье исследуются литературно-эстетические связи между Низами Гянджеви и Алишером Навои, а также их роль в развитии классической восточной поэзии. Низами Гянджеви заложил новый этап в азербайджанской и восточной литературе, создав традицию «Хамсы» и оказав значительное влияние на последующие поколения поэтов благодаря своим гуманистическим идеям, философской глубине и высокому художественному мастерству. Особое внимание уделяется влиянию наследия Низами

на творчество Алишера Навои, прежде всего на его «Хамсу» и поэму «Лейли и Меджнун». Отмечается, что Навои не только продолжил традиции Низами, но и обогатил их новым содержанием в контексте тюркского языка и национально-культурного самосознания. Сравнительный анализ поэм «Лейли и Меджнун» показывает, что Низами акцентировал внимание на мистико-философских и суфийских аспектах любви, тогда как Навои уделял больше внимания социальным проблемам, свободе личности и человеческим отношениям. Исследование подтверждает, что духовная, эстетическая и идейная преемственность между Низами и Навои сыграла важную роль в развитии классической тюркской и восточной литературы и представляет собой значимую часть общетюркского культурного наследия.

Təranə VERDİYEVA
PhD in Philology
Ülviyyə ISMAYILOVA

**THE KHAMSA TRADITION INITIATED BY NIZAMI GANJAVI AND
ALISHER NAVAI
SUMMARY**

Keywords: Nizami Ganjavi, Khamsa, Alisher Navoi, Layla and Majnun, poem, style

This article examines the literary and aesthetic connections between Nizami Ganjavi and Alisher Navoi and their contribution to the development of classical Eastern poetry. Nizami Ganjavi initiated a new stage in Azerbaijani and Eastern literary thought by establishing the Khamsa tradition and influencing subsequent generations of poets through his humanistic ideals, philosophical depth, and outstanding poetic mastery. Particular attention is paid to the impact of Nizami's literary heritage on Alisher Navoi's works, especially his Khamsa and the poem "Layla and Majnun." The study demonstrates that Navoi not only continued Nizami's literary traditions but also enriched them with new meanings within the framework of the Turkic language and national-cultural consciousness. A comparative analysis of the two versions of "Layla and Majnun" reveals that Nizami emphasized mystical, philosophical, and Sufi interpretations of love, whereas Navoi focused more on social issues, personal freedom, and human relationships. The research concludes that the spiritual, aesthetic, and ideological continuity between Nizami and Navoi played a significant role in the development of classical Turkic and Eastern literature. Their literary legacy represents an important component of the common cultural heritage of the Turkic world and remains relevant in contemporary literary scholarship.

Daxil oldu: 12.05.2026-cı il